

Emil Puže: Direktna akcija

Predgovor

Emil Puže (1860-1920) bio je jedan od utemeljitelja revolucionarnog sindikalizma u Francuskoj. U revolucionarni pokret uključio se dosta rano, još pre nego što je navršio 20 godina, a već sa svoje 23 godine prvi put je uhapšen i zbog optužbi za navodnu pljačku (a zapravo zbog učešća u maršu siromašnih) osuđen na zatvorsku kaznu. Posle izlaska iz zatvora 1886. godine nastavio je sa revolucionarnim radom, čiji je vrhunac bilo učešće u osnivanju prvog revolucionarnog sindikata CGT (Generalne konfederacije rada) 1895. godine. U okviru CGT-a Puže je obavljao dužnost urednika čuvenog časopisa „La Voix de Peuple“ (Glas naroda), a davao je svoj doprinos i na druge načine, pa je tako učestvovao i u sastavljanju „Amijenske povelje“ (1906), kojom se revolucionarni sindikalizam ogradio od svih političkih partija i njihovih metoda borbe. U revolucionarno-sindikalističkom pokretu bio je aktivan i nakon toga, uprkos narušenom zdravlju, sve do svoje smrti 1920. godine.

Puže je bio čuven po svojim novinskim tekstovima i brošurama, u kojima je oštro kritikovao režim Treće republike u Francuskoj, ali njegovoj kritici nije promakao ni sam revolucionarni pokret. Naime, Puže je bio veliki protivnik tada dosta raširene koncepcije političke borbe socijalista kroz parlamente i ideje o neophodnosti preuzimanja kontrole nad državom, navodno u interesu proleterijata. Nasuprot tome, on je bio jedan od prvih autora koji je insistirao na direktnoj akciji radnika u fabrikama i na generalnom štrajku, kao jedinom sredstvu radničke borbe koje može voditi revoluciji. I upravo na ovoj njegovoj koncepciji, kao i na koncepcijama njegovih istomišljenika (Sorela i drugih) nastao je revolucionarni sindikalizam, koji je 1907. prihvaćen od strane anarhističkog pokreta i oplemenjen idejom

antiautoritarnosti, zbog čega je postao poznat kao anarho-sindikalizam.

Suština Pužeovih stavova ogleda se u tome da je direktna akcija srž revolucionarnih aktivnosti – simbol revolucionarnog sindikalizma u akciji, kako kaže sam Puže. Naime, ona označava oslanjanje radnika isključivo na sopstvene snage, bez očekivanja čuda koje će doći sa strane, izvan ili iznad radničke klase; takođe, direktna akcija podrazumeva revolucionarnu aktivnost direktno na radnim mestima, a ne negde izvan njih, u nekim za radnike nepoznatim ili nepristupačnim sferama, na primer, u sferi parlamentarnih borbi. U tom smislu se otkriva jedno izuzetno značajno Pužeovo zapažanje – naime, da je tzv. voluntaristički momenat izuzetno značajan u radničkoj borbi. Iz tog razloga Puže u ovoj brošuri posvećuje određenu pažnju i uspešno razotkriva besmisao socijaldemokratskog „gvođenog zakona“, jedne pseudo-naučne izmišljotine sračunate sa ciljem da demoralizuje radničku klasu i uguši svaku revolucionarnu klicu, koja bi se jednom u njemu mogla razviti u snažan revolucionarni pokret.

Iako ova brošura nije u potpunosti lišena nedostataka, ipak stoji činjenica da ona ima veliku vrednost, jer su stavovi izneti u njoj dali veliki doprinos utemeljenju anarho-sindikalizma. U današnjem vremenu, kada je anarho-sindikalistička borba jedini odgovor kapitalističkom izrabljivanju, a anarho-sindikalizam jedini put kojim radnička klasa može ostvariti svoje ciljeve, značaj ove brošure postaje još veći.

CLS, oktobar 2004.

Emil Puže

DIREKTNA AKCIJA

ŠTA ZNAČI „DIREKTNA AKCIJA“

Direktna akcija je simbol revolucionarnog sindikalizma u akciji. Ova formula predstavlja dvostruku borbu – protiv eksploatacije i ugnjetavanja. Ona predstavlja, svojom unutrašnjom jasnoćom, pravac i smer težnji radničke klase u nemilosrdnom napadu na kapitalizam.

Direktna akcija je tako jasna ideja, tako očigledna, da je samo izgovaranje tih reči definiše i objašnjava. Ona znači da radnička klasa, u stalnoj pobuni protiv aktuelne situacije, ništa ne očekuje od drugih ljudi, sila ili pokreta, već stvara sopstvene uslove borbe i u sebi iznalazi sredstvo za svoje akcije. To znači da se, nasuprot postojećem društvu koje prepoznaje samo građane, izdižu proizvođači(ce). I da ti/e proizvođači(ce), uviđajući da se svaka društvena grupa zasniva na sistemu proizvodnje, nameravaju da direktno napadnu kapitalistički model proizvodnje sa ciljem da ga transformišu, eliminišući poslodavca i time postižući suverenitet na radnom mestu – osnovni preduslov za uživanje prave slobode.

Odbijanje parlamentarizma

Stoga, direktna akcija znači da se radnička klasa posvećuje slobodi i autonomiji, umesto da kleči pred principom autoriteta. Upravo zahvaljujući tom principu autoriteta, osnovi modernog sveta – čija je najnovija inkarnacija Demokratija – ljudskom je biću, vezanom hiljadama konopaca, i moralnih i materijalnih, uskraćena svaka mogućnost da iskaže volju i inicijativu.

Na ovom odbacivanju parlamentarizma – lažnog, licemernog, kao najsavršenije forme kristalizacije autoriteta – zasniva se sav sindikalistički metod. Tako se direktna akcija jednostavno pokazuje kao otelotvorenje principa slobode i njenog realizovanja u masama; ne više kao apstraktna, maglovita, nerazlučiva forma, već kao jasna, praktična ideja koja inspiriše buntovništvo koje ovo vreme zahteva: to je uništenje duha pokornosti i razočaranja koji degradira individue i pretvara ih u dobrovoljne robove – nasuprot tome direktna

akcija predstavlja cvetanje duha pobune, faktora koji razvija ljudska društva.

Ovaj fundamentalni i potpuni rascep između kapitalističkog društva i sveta rada, sadržan u direktnoj akciji, izrazilo je u svom motu Međunarodno udruženje radnika: „Oslobođenje radnika biće delo samih radnika“. To je doprinelo ostvarenju pomenutog rascepa, preko pridavanja odlučujuće važnosti ekonomskim udruženjima. Međutim, još uvek nije bilo jasno kakav im se značaj pridaje. Ipak, MUR je naglasilo da socijalna transformacija mora da krene odozdo, i da su političke promene samo posledica izmena u sistemu proizvodnje. Zbog toga je ono pozdravljalo angažman strukovnih udruženja i, prirodno, opravdavallo način na koji su ona iskazivala svoju vitalnost i uticaj, koji je odgovarao njihovom biću – a to je ništa drugo nego direktna akcija.

Direktna akcija je, zapravo, normalno delovanje sindikata i njihov razlog postojanja; bila bi obična budalaština da se takva udruženja ograniče na puko povezivanje zaposlenih, sa ciljem da se bolje prilagode sudbini koju im je odredilo buržoasko društvo – proizvodnji za druge. Potpuno je očigledno da se u sindikatima osobe koje nemaju precizno definisan pogled na društvo okupljaju s ciljem samoodbrane, da bi se borile direktno, i kao individue. Tu ih privlači zajednica interesa; one ka tome instinktivno teže. Tu, u toj kolevci života, deluje vrenje, izražavanje i obrazovanje; sindikat podiže svest radnika koji su još uvek zaslepljeni predrasudama koje je u njih ulila vladajuća klasa; on im širom otvara oči pred neophodnošću borbe, otpora; on ih priprema za socijalnu borbu usmeravajući njihove združene napore. Iz takvog poučavanja sledi da svaka individua mora da se bori bez prebacivanja na druge zadatka da se bore u njeno ime. Ovakvom pripremom je individua prožeta smislom o sopstvenoj vrednosti, i u uzdizanju te vrednosti leži plodna snaga direktne akcije. Ona uređuje ljudski potencijal, snaži karakter i usmerava energiju. Ona nas uči samouverenosti! I samopouzdanju! Uči nas

da budemo sami svoji gospodari! Da radimo za sebe!

Sad, ako s tim uporedimo metode koje se koriste u demokratskim udruženjima i grupama, videćemo da one nemaju ništa zajedničko sa ovom konstantnom težnjom uzdizanja svesti, niti sa navikavanjem na akciju koja izbavlja ljudsku jedinku iz stega pasivnosti i bezvoljnosti, u koju demokratizam teži da je zatvori i paralizuje. Direktna akcija je uči da jača volju, a ne poslušnost, da dosegne nezavisnost, umesto da se oslanja na predstavnike. Čineći to, ona menja smer društvene orijentacije tako da ljudske energije – umesto da se prazne u bezopasnim i depresivnim aktivnostima – izvlače iz svoje opravdane potrošnje neophodnu hranu za dalji razvoj.

Obrazovanje za sprovođenje razvlašćivanja

Pre pedeset godina, negde oko 1848. kada su republikanci još uvek verovali u nešto, priznali su koliko je iluzoran, pun laži i nemoćan bio predstavnički sistem, i tragali su za načinom na koji će nadomestiti nedostatke. Ritinghauzen, suviše hipnotisan političkom napirlitanošću, mislio je da je rešenje pronašao u obliku „direktnog predstavnitva“. Prudon, sa druge strane, nagoveštavajući revolucionarni sindikalizam, govorio je o dolazećem ekonomskom federalizmu koji će zaobići – punom superiornošću života – sterilne ideje cele političke nameštaljke; ekonomski federalizam, kojeg će izroditi radničke organizacije, predstavljao bi oporavak određenih korisnih funkcija na osnovu kojih Država gradi iluziju razloga za svoje postojanje, i u isto vreme bi vodio eliminisanju njenih pogubnih, ograničavajućih i represivnih funkcija, pomoću kojih se održava kapitalističko društvo.

Ali da bi ovo društvo postalo moguće, potrebno je da se u okviru postojećeg društva udruže oni koji će i omogućiti da se to dogodi. To je posao koji će sprovesti radnička klasa. Baš kao što se zgrada gradi od temelja, tako će odozdo krenuti i ovaj unutrašnji poduhvat koji uključuje, kako rušenje odnosa koji čine stari svet, tako i izgradnju novog. Više se ne radi

o preuzimanju Države, niti o petljanju sa njenim zupčanicima ili menjanju funkcionera: cilj je da se transformiše mehanizam proizvodnje, tako što će se oterati gazde iz radionica i fabrika, i proizvodnja za profit zameniti zajedničkom proizvodnjom, za dobrobit svih... a logična posledica toga je uništenje Države.

Razvlašćivanje je već počelo; korak po korak ono se sprovodi u svakodnevnim borbama protiv današnjeg gospodara proizvodnje, kapitaliste; njegove privilegije se umanjuju i nagrizaју, opravdanost njegovog vođstva i vladanja se osporava, a ono što ubira od proizvoda svačijeg rada sa izgovorom da se radi o kompenzaciji uloženog kapitala – smatra se pljačkom. Tako se on, malo po malo, odstranjuje iz preduzeća – sve dok ne dođe vreme da se izbacі potpuno i zauvek.

Sve ovo, ovo nagrızanje iznutra, koje se pojačava i širi svakog dana, predstavlja žestinu direktne akcije. I kada, nakon što poveća snagu i svest, radnička klasa postane spremna da preuzme sredstva – i počne to da radi – i to će biti direktna akcija!

Kada počne razvlašćivanje kapitala, i kada železničke kompanije otkriju da su njihove akcije – „diplome“ finansijske aristokratije – postale bezvredne, i kada parazitska svita direktora i drugih magnata više ne bude mogla da preživi u dokolici, vozovi će nastaviti da voze... A to će biti zato što će železnički radnici i radnice uzeti stvari u svoje ruke; preokrenuvši se iz borbene grupe u proizvodno udruženje, njihov će revolucionarni sindikat tada preuzeti upravljanje – ne više sa ciljem sticanja lične koristi, niti iz nekih prosto korporativnih motiva, već zarad dobrobiti zajednice.

Ono što će se desiti sa železnicom, sprovedeće se u svakoj sferi proizvodnje.

Ali da bi ovaj poduhvat likvidiranja starog sveta uspeo, radnička klasa mora da bude upoznata sa uslovima za

realizovanje novog društvenog poretka, i mora da stekne sposobnost i želju da to sama shvati: nailazeći na poteškoće koje će se pojavljivati, ona mora da se osloni jedino na sopstveni trud, na sposobnosti koje u sebi poseduje, a ne na milost „posrednika“, svetih ljudi, ovih novih spasitelja. U slučaju ovog drugog, eksploatacija neće biti ukinuta, već će opstajati u novom obliku.

Revolucija je delo svakodnevnih akcija

Stoga, da bi se pripremio put, ograničavajuće ideje i mrtve formule koje važe za tvrdokornu prošlost moraju biti zamenjene idejama koje nas usmeravaju ka preko potrebnoj demonstraciji volje. Ove nove ideje će, svakako, slediti iz sistematskog sprovođenja metoda direktne akcije. One će, u stvari, iz postojeće snažne autonomije i ljudske solidarnosti, biti intenzivirane praktičnom akcijom koja rađa i oblikuje ideju zamene aktuelnog nereda u društvu formom organizovanja u kojoj ima mesta samo za rad, i u kojoj će svaka individua biti slobodna da izrazi svoju ličnost i svoja interesovanja.

Ovaj poduhvat postavljanja osnove budućnosti je, zahvaljujući direktnoj akciji, u skladu sa svakodnevnom borbom. Taktička superiornost direktne akcije leži upravo u njenoj posebnoj plastičnosti: organizacije koje su aktivno uključene u praksu ne moraju da se ograniče na blaženo čekanje dolaska društvenih promena. One žive u sadašnjosti sa svom mogućom borbenošću, ne žrtvujući ni sadašnjost budućnosti, niti budućnost sadašnjosti. Iz toga, iz te sposobnosti da se susretne istovremeno i sa zahtevima trenutka i budućnosti, i iz ove prilagođenosti dvostrukom zadatku koji bi trebalo sprovesti, sledi da je ideal kojem teže – daleko od toga da je u senci ili zanemaren – time razjašnjen, definisan i učinjem prepoznatljivijim.

Zbog toga je ujedno i glupo i pogrešno smatrati „zastupnicima svega-ili-ničeg“ one revolucionare koji crpe inspiraciju iz metoda direktne akcije. Naravno, oni propagiraju oduzimanje

SVEGA buržoaziji! Međutim, dok ne dođe takvo vreme kada će imati dovoljno snage da sprovedu opšte razvlašćivanje kapitalista, oni se neće zaustavljati na svojim idejama i neće propuštati šansu da osvoje delimična poboljšanja koja, pošto su osvojena na račun privilegija kapitalista, predstavljaju neku vrstu delimičnog razvlašćivanja i pripremaju put za mnogo veće zahteve.

Oдавde je jasno da je direktna akcija prosto i jednostavno oživljavanje duha pobune: ona oživljava klasnu borbu, podižući je iz sveta teorije i apstrakcija, u svet prakse i dostignuća. Kao rezultat toga, direktna akcija je klasna borba koja živi svakodnevno, konstantni napad na kapitalizam.

Zbog toga je tako omražena kod političara – tih izroda – koji su se postavili kao „predstavnici“ i „episkopi“ demokratije. Sad, ako radnička klasa, prezirući demokratiju, ode i korak dalje i potraži alternativni put na terenu ekonomije, šta će ostati od ovih „posrednika“ koji su se postavljali kao zastupnici proleterijata?

Upravo zbog toga je još više omražena i suzbijana od strane buržoazije! U njoj ona vidi opasno ubrzavanje svoje smrti samom činjenicom da se radnička klasa nalazi na putu izgradnje potpuno novog okruženja, povećavajući snagu i samopouzdanje direktnom akcijom, definitivno raskidajući sa prošlošću, i oslanjajući se na sopstvene mogućnosti izgradnje potpuno novog mentaliteta.

Neophodnost truda

Toliko je opštepoznato da mora da postoji borba protiv svih oblika prepreka koje stoje na putu razvoja čovečanstva, da izgleda apsurdno da mora da se ukazuje na neophodnost truda.

U stvari, ako nema akcije, šta ostaje ako ne inertnost, beskičmenjaštvo i pasivno prihvatanje ropstva? U vreme depresije i inercije, ljudi se degradiraju u status tegleće stoke, robova uhvaćenih u beznadežno rmbačenje; njihovi umovi

su umrtvljeni, zatupljeni i bez misli; njihovi vidici su skučeni; ne mogu da zamisle budućnost, niti da pretpostave da može biti ikakvih poboljšanja trenutnog stanja.

Ali akcija sve diže na noge! Oni se otresaju ukočenosti, njihovi oslabljeni mozgovi počinju da rade i blještava energija transformiše i preoblikuje ljudske mase.

Zato što je akcija so života... Ili, jednostavnije rečeno, to je sam život! Živeti znači delovati... Delovati znači biti živ!

Katastrofalno čudo

Pa ovo su banalnosti! Ipak, na poentu mora da se ukaže i trud mora da se veliča, jer je protivrečno obrazovanje uticalo na prethodne generacije i u njihovim redovima stvorilo zatupljujuće ideje. Jalovost truda je uznesena na nivo teorije i obznanjeno je da će revolucionarni uspeh doći neminovnim sledom događaja; katastrofa će, proglašavaju, doći automatski. Baš kada, neminovnim tokom događaja, kapitalističke institucije dostignu tačku maksimalne tenzije. Tada će same eksplodirati! Trud je na ekonomskom polju proglašen suvišnim, akcija čoveka protiv okruženja koje ga ograničava proglašena je jalovom. Njemu je ostala samo jedna nada: da pokuša da se infiltrira u buržoaske parlamente i sačeka sigurnu eksploziju katastrofe.

Učili su nas da će do toga doći mehanički i da je tome nemoguće uteći, kada dođe vreme; pošto je koncentracija kapitala pod uticajem unutrašnjih zakona same kapitalističke proizvodnje, mnoštvo kapitalističkih magnata, uzurpatora i monopolista će tonuti sve niže... i doći će dan kada će, zahvaljujući osvajanju političke vlasti, izabrani predstavnici ljudi pomoću zakona i uredbe razvlastiti ovu šačicu velikih kapitalističkih barona.

Koliko samo opasnu i protivrečnu iluziju predstavlja ovo pasivno iščekivanje dolaska mesijanske revolucije! I koliko je godina ili vekova potrebno za osvajanje političke vlasti? Pa

čak i pretpostavljajući da je osvojena – da li će do tada dovoljno opasti broj kapitalističkih magnata? Čak i ako se pretpostavi da će širenje trustova progutati srednju buržoaziju, sledi li iz toga da će ona biti gurnuta u redove proletarijata? Zar ne bi ona, naprotiv, prokrčila sebi mesto u tim trustovima, i zar ne bi broj parazita koji žive ne proizvodeći ništa bio bar jednak današnjem? Ako je odgovor potvrđan, zar ne možemo da zaključimo da će se privilegovani sloj starog društva boriti protiv zakona i uredbi koje bi trebalo da ga razvlaste?

Pojavilo bi se mnoštvo novih problema pred kojima bi radnička klasa bila nemoćna ili zbunjena ne znajući šta da radi, samo ako bi se napravila greška padom u iluzornu nadu da će se revolucija desiti bez ikakvog direktnog napora s njene strane.

Takozvani gvozdeni zakon

Dok nas zaslepljuju tom verom u mesijansku Revoluciju, i da bi nas zaglupili još više i bolje ubedili da nema šta da se postiže, da ništa ne treba da se uradi, i da bi nas gurnuli još dublje u mulj neaktivnosti, indoktriniraju nas „gvozdenim zakonom nadnica“. Uče nas da je, pod neumoljivom formulom (što je pre svega delo Ferdinanda Lasala), svaki trud u sadašnjem društvu gubljenje vremena, svaka akcija jalova, pošto ekonomska kretanja ubrzo ponovo izgrađuju ćeliju siromaštva iz koje proletarijat ne može da se probije.

Pod ovim gvozdenim zakonom – koji je tako postao kamen temeljac socijalizma – proklamovano je da „kao opšte pravilo, prosečna nadnica neće biti viša od onoga što je radniku potrebno da preživi“. I još kažu: „To je određeno samim pritiskom kapitala, i on može nadnicu spustiti i ispod minimuma neophodnog za preživljavanje radnika... Jedino što utiče na visinu nadnice je velika ili mala rezerva radne snage...“

Kao dokaz nemilosrdnog delovanja ovog zakona, napravljeno je poređenje između radnika i robe: ako je na tržištu gomila

krompira, biće jeftini; ako ih je malo, cena će rasti... isto važi i za radnika, kažu: njegova nadnica varira u odnosu na obilje ili nedostatak radne snage!

Protiv ovog nemilosrdnog argumenta apsurdne logike, niko nije podigao glas: tako da zakon nadnica može da se prihvati kao ispravan... ali sve dok se radnik smatra robom! Sve dok je, kao vreća krompira, pasivan i inertan, trpeći variranja na tržištu... Sve dok povija svoja leđa i podnosi gazdina ponižavanja... zakon nadnica funkcioniše.

Međutim, stvari se pokreću u drugom pravcu onog trenutka kada tračak svesti podigne ovog krompir-radnika u život. Kada, umesto da se prepusti inerciji, beskičmenjaštvu, očajanju i pasivnosti, radnik uvidi svoju vrednost ljudskog bića, i kada ga prožme duh pobune: kada se potrudi, energično, voljno i aktivno; kada, umesto da nesvesno češe ramena o svoje susede (kao krompir među ostalim krompirima) i kada sa njima stupi u kontakt, u interakciju, kada oni odgovore na njega; kada napokon radnički blok oživi i pokrene se... tada je gotovo sa smešnim tokom zakona nadnica.

Novi faktor: volja radnika!

Na tržištu rada se pojavio novi faktor: volja radnika! I ovaj faktor, nepoznat kada se radi o određivanju cene vreće krompira, utiče na određivanje visine nadnice; njegov uticaj može biti veći ili manji, zavisno od stepena aktivnosti radne snage, što je proizvod saglasja individualnih težnji u zajedničkoj borbi – ali, bio on jak ili slab, ne može se poreći.

Tako se radničko jedinstvo suprotstavlja kapitalističkoj moći, to je moć koja može da mu parira. Nejednakost između dve strane – koja je očigledna kada je eksploatator suočen samo sa jednim radnikom – smanjuje se proporcionalno stepenu jedinstva koji je postignut u radničkom bloku. Od tada je proleterski otpor, bilo prikriveni ili otvoreni, svakodnevnii fenomen: suprotstavljenost rada i kapitala se intenzivira i postaje

hronična. Rad ne pobeđuje uvek u ovim pojedinačnim sukobima: međutim, čak i kada izgubi, radnici koji su se borili postižu određeni uspeh: njihov je otpor suzbio pritisak od strane poslodavaca i najčešće naterao poslodavca na neke ustupke. U tom slučaju je karakter visoke solidarnosti u revolucionarnom sindikalizmu odbranjen i opravdan: rezultat borbe donosi poboljšanje i nepoverljivoj, manje svesnoj braći, i štrajkači uživaju moralno zadovoljstvo što su se borili za dobrobit svih.

Velika većina teoretičara „gvozdеног zakona“ priznaje da jedinstvo rada vodi povećanju nadnica. Činjenice su toliko očigledne da bi morali mnogo da se potrudе da bi ih doveli u pitanje. Međutim, oni tvrde da se paralelno sa povećanjem nadnica povećavaju i troškovi života, tako da nema povećanja kupovne moći radnika, čime se korist od veće plate briše.

Postoje uslovi u kojima zaista možemo da nađemo takva kretanja: ali povećanje troškova života, u direktnoj vezi sa povećanjem plate, nije tako konstantno da bi moglo da se uzme kao aksiom. Pored toga, kada se takvo nešto i desi, to je najčešće dokaz da je radnik, nakon što se borio kao proizvođač protiv svog gazde, propustio svoje interese kao potrošač. Pasivnost kupca prema trgovcu, zakupca prema zemljoposjedniku, itd. je najčešće ono što trgovcu, zemljoposjedniku, itd. omogućava da povrati od radnika, kao potrošač, ono što je on uspeo da osvoji kao proizvođač.

Dalje, neoboriv dokaz da povećanje nadnice ne mora nužno da vodi paralelnom povećanju troškova života nalazi se u zemljama gde je radni dan kraći, a nadnice više: život je tamo jeftiniji i manje ograničen nego u zemljama gde je radni dan duži, a nadnice niže.

Nadnice i troškovi života

U Engleskoj, SAD-u i Australiji, radni dan najčešće traje osam časova (najviše devet), sa slobodnim vikendom, ali su nadnice tamo više nego kod nas. A uprkos tome – i život je tamo lakši.

Pre svega zbog toga što, tokom šest radnih dana, ili pre – tokom pet i po (rad obično prestaje subotnjeg popodneva), radnik zaradi dovoljno da se izdržava sedam dana u nedelji: potom, zato što su, generalno, cene osnovnih potrepština niže nego u Francuskoj, ili ih je svakako lakše priuštiti u odnosu na nivo nadnica.

(Oslanjajući se na reči nekih, mnogi ljudi nekritički prihvataju i ponavljaju priču da je „život skup“ u pomenutim zemljama. Činjenica je da je luksuzna roba vrlo skupa tamo: život „društva“ je tamo veliki teret: sa druge strane, osnovne potrepštine su dostupne. Uostalom, zar ne znamo da – iz recimo SAD-a – uvozimo pšenicu, voće, konzervisano hranu i fabričke proizvode, itd. što je (uprkos tome što njihovu cenu povećava cena transporta i uvoznih carina) konkurentno sličnim proizvodima na našem tržištu? Iz toga je očigledno da se u SAD-u ovi proizvodi ne prodaju po višim cenama... Možemo da navedemo i druge slične primere, ali bi to zbog ograničenosti pamfleta bilo nepraktično).

Ovakve činjenice obaraju „gvozdeni zakon“. Naročito zbog toga što nema mesta tvrđenju da su više plate u ovim zemljama rezultat nedostatka radne snage. I u SAD-u, i u Australiji i Engleskoj, nezaposlenost je veliki problem. Zbog toga je jasno da su bolji radni uslovi u ovim zemljama rezultat nečeg drugog, a ne ograničenosti rezerve radne snage: rezultat su volje radnika! Ovi poboljšani uslovi rezultat su napora radnika, njihove odlučnosti u odbijanju da prihvate vegetativni, ograničeni život, i izvojevani su kroz borbu protiv Kapitala. Međutim, ma koliko da su nasilne bile ove ekonomske borbe koje su poboljšale radne uslove, one ipak nisu stvorile revolucionarnu situaciju: one nisu suprotstavile rad kapitalu, tokom konfrontacija licem u lice. Radnici nisu – u svakom slučaju, ne kao jedno telo – postigli klasnu svest: do sada su njihovi zahtevi bili preterano skromni, kroz težnju da se prilagode postojećem društvu. Ali vremena se menjaju! Englezi, Jenkiji i ostali, u procesu su sticanja klasne svesti

koja im je ranije nedostajala.

Ako sad napustimo ova društva visokih plata i kraćeg radnog dana, i vratimo se ovoj našoj seljačkoj regiji u kojoj – zadovoljni što nalaze neuku i popustljivu populaciju – mnoštvo industrijalaca podiže svoje fabrike, nalazimo sasvim suprotni fenomen: ovde su plate vrlo niske, a radni uslovi preterano zahtevni. Razlog tome je što kapitalistički pritisak sam određuje radne uslove, pošto je ovde volja radnika uspavana; pošto još uvek nije spoznao i prihvatio svoju snagu, radnik je još uvek sveden na status „robe“, zbog toga je žrtva potpunog uticaja pretpostavljenog „zakona nadnica“. Ali ako varnica otpora vrati u život žrtvu eksploatacije, situacija će se promeniti! Ljudsku prašinu – što je proletarijat bio do sada – potrebno je samo okupiti u revolucionarni sindikalni blok, i na pritisak gazda će se odgovoriti silom koja može biti slaba i nespretna u početku, ali koja će ubrzo postati snažnija i svesnija.

Tako se u svetlu iskustva pokazuje koliko je iluzoran i pogrešan ovaj proklamovani „gvozdeni zakon nadnica“. „Gvozdeni zakon“, je li? Bolje nađite neki drugi – ovaj nije ni gumeni zakon!

Nesreća je što su posledice prodora ove kobne formule u svet rada mnogo ozbiljnije od običnog lošeg argumenta. Ko bi mogao da zna koliko je patnje i razočaranja ona izazvala? Suviše je dugo radnička klasa počivala i dremala na ovom lažnom jastuku. Tu se radi o logičnoj vezi: teorija da je napor uzaludan raširila je neaktivnost. Pošto je proglašena besmislenost akcije, jalovost borbe, nemogućnost trenutnog poboljšanja, svaki trag pobune je zatrt. Zaista, čemu borba, kada je trud unapred označen kao besciljan i neproduktivan, kada znamo da smo osuđeni na neuspeh? Pošto je borba obećavala jedino udare – bez nade čak i za najmanje poboljšanje – nije li bilo pametnije ostati miran?

Tim argumentom je radnička klasa uspavana! Ona se navikla na

apatiju, koja je oružje u rukama buržoazije. Stoga, kada su pod pritiskom okolnosti radnici naterani u spor sa kapitalistima, oni su teškog srca ulazili u borbu: štrajk je čak postao zlo koje treba trpeti ako ga nije moguće sprečiti, i u koji su se oni upuštali bez „iluzija“ da bi realno poboljšanje moglo da se postigne čak i u slučaju pobjede u njemu.

U velikom zlu nije seme pobune!

Paralelno sa ovim obogaljujućim uverenjem u nemogućnost proboja iz vrzinog kola „gvođenog zakona nadnica“, i putem pogrešnog zaključivanja iz ovog „zakona“ – da će se revolucija desiti bez ikakvog napora od strane radnika – neki ljudi bi se veselili da pronađu bilo kakvo povećanje „pauperizacije“, povećanja bede, samovolje poslodavaca, državne represije, i sličnog. Po onome što ovi loši logičari pričaju, Revolucija će buknuti iz ogromnog zla! Zbog toga se njima svako povećanje bede i nedaće čini kao dobra stvar, koja ubrzava dolazak kobnog časa.

Pa to je ludost bolesnog mozga! Budalaština! Jedina stvar koju širenje zla može da izazove – bez obzira u kojoj formi da se zlo pojavi – je da još više izmuči one koje zadesi. I to se lako pokazuje. Umesto da tražimo reči za ovo, dovoljno je samo pogledati okolo.

U kojim je strukama revolucionarni sindikalizam najrazvijeniji? U onim u kojim, ne morajući da se upuštaju u preterano dug rad, drugovi mogu po završetku smene da žive društveni život, prisustvuju sastancima, i da se uključe u stvari od zajedničkog interesa: u onim u kojim plate nisu toliko niske da svako izdvajanje za dažbine, pretplatu na novine ili kupovinu knjige znači jedan hleb manje na stolu.

Nasuprot tome, u strukama u kojima su trajanje i intenzitet rada preterani, kada napokon radnik napusti prinudnu službu svom gazdi, on je i fizički i mentalno „istrošen“; usled čega je njegova jedina želja, pre nego što se vrati kući da jede i

spava, da drmne nekoliko gutljaja alkohola da se razmrda, podigne duh i zaboravi probleme. Ne padne mu na pamet da svrati do sindikata, prisustvuje sastancima – njegovo telo je toliko izmučeno i njegov mozak toliko izmoren poslom.

Isto tako, kakav trud može da se očekuje od nesrećnika posustalog pod hronično teškim okolnostima, jadnika koga je slomila nezaposlenost i oskudica? Možda će, u naletu besa, pokazati neki otpor... ali to se neće ponavljati! Siromaštvo mu je ubilo svu volju, sav duh bunta.

Ova zapažanja – koja svako od nas može da proveri i nađe druge primere – doprinose odbacivanju te bizarne teorije da će nesreća za nesrećom i represija za represijom zasejati seme revolucije. Naprotiv, sasvim obrnuto je istina! On koji je oslabljen, koji sticajem okolnosti živi ograničeni život materijalnog i moralnog roba, neće se usuditi da se suprotstavi ugnjetavanju: plašeći se pogoršanja, uvući će rogove i odbiće da se pokrene ili napravi ikakav napor, i valjaće se u svojoj nesreći. Drugačije stoje stvari sa onim koji je svoju ljudskost stekao borbom, onim koji – imajući manje uzak život i otvoreniji um, i koji je gledao svog eksploatatora u lice – zna da može da mu se suprotstavi.

Upravo zbog toga delimična poboljšanja ne proizvode efekat uspavljivanja radnika: umesto toga, ona deluju kao dodatna uveravanja i podstrek na sledeći korak i postavljanje novih zahteva. Rezultat boljih uslova – što je uvek posledica izražene proleTERSKE MOĆI – bilo da su ih zainteresovane grupe postigle borbom ili je buržoazija smatrala da je mudro da napravi ustupke, u cilju ublažavanja sukoba koje u budućnosti očekuje – doprinosi dostojanstvu i svesnosti radničke klase, a posebno – i iznad svega! – doprinosi rastu i izoštravanju apetita za borbu. Oslobođanjem od psihološkog i intelektualnog siromaštva, radnička klasa sazreva: postiže veću osetljivost, postaje svesnija eksploatacije koju trpi i raste njena odlučnost da je se oslobodi: takođe, postiže jasniju sliku nepremostivog kontrasta između svojih interesa i interesa

kapitalističke klase.

Međutim, ma koliko ih neko smatrao važnim, ova delimična poboljšanja ne mogu da zamene revoluciju, niti da je zaobiđu: razvlašćivanje kapitala ostaje neophodnost da bi oslobođenje postalo moguće.

Zapravo, čak i ako pretpostavimo da bi kapitalističko profiterstvo i otrovna uloga Države moglo da bude ozbiljno ograničeno, teško da bi to ograničenje moglo da ih potpuno uguši. Ništa od toga ne bi promenilo odnose: na jednoj strani bi i dalje bili zaposleni i vođeni, a na drugoj strani – poslodavci i vođe.

Očigledno delimični uspesi (bez obzira koliko ih smatramo važnim i čak i ako dosta nagrizaju privilegije) ne utiču na izmenu ekonomskih odnosa između gazde i radnika, između vođe i vođenih. Time se nastavlja radnička podređenost Kapitalu i Državi. Iz toga sledi da socijalno pitanje ostaje veliko kao i do tada, i „barikada“ koja deli proizvođače od parazita, koji žive od njih, nije pomeren, a kamoli srušen.

Bez obzira koliko se skрати radno vreme, bez obzira koliko visoko mogu da odu plate, koliko „komforna“ može da postane fabrika što se tiče higijene, itd, sve dok postoji odnos poslodavac–zaposleni i vladar–podređeni, postojaće i dve klase, u međusobnoj borbi. A borba će rasti u stepenu u kom eksploatisana i ugnjetavana klasa, rastuće snage i svesnosti, postiže ispravnije uvažavanje svoje društvene vrednosti; kao rezultat, unapređivanje, obrazovanje i jačanje će joj doneti veću živahnost u umanjivanju privilegija suprotstavljene, parazitske klase.

I ovo će trajati sve dok ne pukne samo nebo! Do dana kada radnička klasa – nakon što se očeličila za konačni obračun, nakon što se ojačala kroz konstantne i sve češće obračune sa neprijateljem – postane dovoljno moćna da pokrene odlučujući napad... I to će biti direktna akcija dovedena do svoje

krajnosti: generalni štrajk!

Stoga, da sumiramo, pažljivo ispitivanje društvenog fenomena dozvoljava nam da se suprotstavimo fatalističkoj teoriji koja proglašava jalovost truda, i protiv tendencije da se očekuje da bolja vremena dođu iz loših koja bi navodno pokrenula pobunu. Naprotiv, jasno shvatanje ovih fenomena rađa ideju o procesu razvijanja akcije: otkrivamo da udarci koje trpi buržoazija, komadići koji se od nje otrgnu, razvijaju plamen otpora: i vidimo, takođe, da kao što život rađa život, tako i akcija rađa akciju.

Sila i nasilje

Direktna akcija, kao manifestacija radničke snage i odlučnosti, pokazuje se u skladu sa situacijom i okolnostima, kroz poteze koji mogu biti nekad blagi kao melem, ali koji isto tako mogu biti i vrlo nasilni. Radi se samo o tome šta je potrebno.

Dakle, nema neke specifične forme direktne akcije. Neki ljudi vrlo plitkog uma smatraju je orgijom lomljenja prozora. Ovakva definicija – koja veseli srca staklorezaca – predstavlja vrlo ograničeni pogled na ovo iskazivanje proleTERSKE moći. Ona svodi direktnu akciju na manje-više impulsivni potez, a to znači da ignoriše ono što predstavlja njenu najveću vrednost, i zaboravlja da je ona simbolički zakon radničke pobune.

Direktna akcija predstavlja primenjivanje radničke moći u kreativne svrhe: to je sila koja rađa novi zakon – dosezanje socijalne pravde!

Sila se nalazi u pozadini svakog pokreta i svake akcije i, što je najvažnije, ona je kulminacija pokreta i akcije. Život je primenjivanje sile, i bez nje postoji samo nesvesnost. Ništa se ne iskazuje, ništa se ne materijalizuje ako nje nema.

Da bi bolje čuvali zavesu pred našim očima i da bi nas držali pod svojim jarmom, naši klasni neprijatelji ubeđuju nas da

stvarna pravda ne sme da posegne za silom. Suludih li eksploatatora! U nedostatku sile, pravda je samo budaljenje i laž. Strašno mučeništvo ljudi kroz vekove svedoči tome: iako su njihovi ciljevi bili pravedni, njih je sila u službi religijskih autoriteta i svetovnih vladara slomila i zgazila: sve u ime neke pretpostavljene pravde koja nije bila ništa drugo nego monstruoza nepravda. I to mučeništvo se nastavlja!

Manjina protiv većine

Radne mase su uvek eksploatisane i ugnjetavane od strane parazitske manjine koja, kada bi se oslonila samo na svoje sposobnosti, ne bi mogla da održi vlast ni jedan dan, ni jedan jedini sat! Ova manjina crpi svoju snagu iz tupe poslušnosti svojih žrtava: upravo su te žrtve – izvor celokupne snage – one koje, žrtvujući se za klasu koja živi na njihovim leđima, stvaraju i razvijaju Kapital i održavaju Državu.

Sad, da bi se ova manjina svrgla nije dovoljno (niti danas, niti u prošlosti) da se razrežu društvene laži koje im služe kao principi, niti da se obelodani njihova neravnopravnost i detaljišu njeni zločini. Protiv gole sile je ideja, svedena na puku moć uveravanja, razbijena pre nego što se i pokrene. Radi se o tome da je ideja, ma koliko divna bila, samo gomila balončića ako nije podržana silom, ako nije njome prožeta.

Šta je, dakle, potrebno da se zaustavi nesvesno žrtvovanje većine uživanjima lopovske manjine?

Uspostavljanje sile koja je sposobna da parira onome što bogata i vladajuća klasa izvlači iz neznanja zavedenih ljudi. Na svesnim je radnicima da upravo takvu silu stvore: radi se o tome da oni koji žele da se oslobode jarma koji im je nametnula većina, reaguju protiv tolike pasivnosti, da potraže jedan drugoga, formulišu određene zajedničke interese i postignu dogovor.

Najvažniji posao revolucionarnog stapanja i jedinstva sprovodi se unutar revolucionarnog sindikata: tu se formira manjina

koja raste, težeći da postigne dovoljnu snagu da – za početak – parira, a potom i da uništi sile eksploatacije i ugnjetavanja.

Ovaj potencijal za propagandu i akciju prvo teži da prosvetli one koji, angažovani kao branitelji buržoaske klase, nastavljaju depresivnu sagu o robovima koje su njihovi gospodari naoružali da bi se borili protiv pobunjenika koji obećavaju oslobođenje. Teško da bi ovom pripremnom poslu moglo da se posveti previše pažnje. U stvari, potrebno je da shvatimo kakav umrtvljeni potencijal predstavlja militarizam. Naoružani narod je uvek suprotstavljen svojim rođacima, bolje naoružanim. Postoji mnoštvo istorijskih dokaza da je svaki narodni ustanak koji nije uživao ni neutralnost ni podršku ljudi u uniformi – tj. armije – propao. Zbog toga naš stalni cilj treba da bude da parališemo nesvesnu snagu koju deo radničke klase daje svojim vladarima.

Kada se to postigne, još uvek ostaje da se slomi moć parazitske manjine kako treba – i bila bi kobna greška ako bi se to smatralo beznačajnim.

To je, u grubim crtama, posao koji pada na svesne radnice i radnike.

Neminovno nasilje

Što se tiče predviđanja uslova i trenutka odlučujućeg sukoba između snaga prošlosti i budućnosti, to pripada svetu hipoteza. Ono u šta možemo biti sigurni, to je da će ga pripremiti i da će mu prethoditi manje ili više iznenadni rezovi, sukobi i kontakti. I druga stvar u koju možemo biti sigurni je da se snage prošlosti neće same povući, niti kleknuti. Eto, upravo je taj slepi otpor progresu ono što je, u prošlosti, najčešće obeležavalo dostignuća socijalnog progresa brutalnošću i nasiljem. To nikad ne možemo previše da naglasimo: odgovornost za takvo nasilje nije na ljudima koji gledaju u budućnost. Da bi se ljudi odlučili na neograničeni otpor, oni do toga moraju biti dovedeni silom prilika: oni

posegnu za silom samo nakon što je dugotrajno iskustvo pokazalo da je nemoguće nastaviti miroljubivim putem – pa čak i u tom slučaju – njihovo nasilje je samo blagi i ljudski odgovor na preterano i varvarsko nasilje njihovih gospodara.

Da su ljudi po prirodi nasilni, oni ni dvadeset četiri časa ne bi trpeli život pun bede, oskudice i teških udaraca – prožetih pokvarenošću i kriminalom – koji im je nametnut od strane parazitske, eksploatatorske manjine. Ovdje ne moramo da pribiegavamo filozofskim objašnjenjima da bismo pokazali da ljudi nisu rođeni „ni dobri, ni loši“, i da postaju jedno ili drugo pod uticajem okoline i okolnosti. Pitanje može da se reši svakodnevnim opažanjem: nesumnjivo je da ljudi, emotivni i mekog srca, ne iskazuju nikakvu posebnu nasilnost koja karakteriše vladajuću klasu i koja omogućava njihovu vlast – čija je legalnost samo tanki konac licemerja, stvorena da prikrije duboko ukorenjeno nasilje.

Držani u pokornosti obrazovanjem koje im je nametnuto, i ispunjeni predrasudama, ljudi moraju da učine značajan napor da se osveste. Čak i kada sve to zbace, daleko od toga da se prepuštaju opravdanom besu, oni deluju po principu manjeg otpora: traže i drže se puta koji im deluje najkraći i najmanje prožet preprekama. Oni su kao voda koja prati obalu idući ka moru, mirni ovde, uzburkani tamo, zavisno od toga da li naiđu na manje ili veće prepreke.

Sigurno, oni će dići revoluciju, ma kakve da su im prepreke postavili privilegovani: ali će napredovati isprekidano i sa oklevanjem, što je rezultat njihove miroljubivosti i želje da izbegnu ekstremna rešenja. Stoga, kada sila naroda, gazeći prepreke pred sobom, prođe staro društvo kao revolucionarni uragan, to će biti zato što joj nije preostao drugi put. Zaista, nema sumnje da se ova sila ne bi manifestovala nasilnim akcijama, već bi pokazala svoju miroljubivu, dostojanstvenu i mirnu stranu, samo da je mogla da se iskaže bez ometanja, prateći liniju manjeg otpora. Nije li reka, koja teče ka moru olimpijskom ali nezaustavljivom tromošću, sazdana

od silnih molekula koji, kotrljajući se žestoko kroz strme kanjone, lome prepreke na svom putu? Isto važi i za silu naroda.

Iluzorna sredstva za ublažavanje bolova

Međutim, s obzirom da se ljudi neće latiti sile iz pukog zadovoljstva, bilo bi opasno nadati se da će takve mere biti izbegnute korišćenjem parlamentarnih i demokratskih sredstava za ublažavanje bolova. Nema sistema glasanja – ni referendum, niti bilo koje druge procedure koja bi pretendovala da bude rešenje za želje ljudi – zahvaljujući kojem bi revolucionarna kretanja mogla da se preduprede. Pribeći iluzijama ovakve vrste bilo bi ravno propadanju natrag u nesrećna iskustva prošlosti, kada su u centru pažnje široko rasprostranjenih nadanja bile čudesne mogućnosti pripisivane opštem pravu glasa. Istina, pogodnije je verovati u svemoć opšteg prava glasa, ili čak u referendum, nego gledati stvari onakvim kakve zaista jesu: to nas pošteđuje potrebe da delujemo – ali nam, sa druge strane, ekonomsko oslobođenje ne čini ni malo bližim.

Na kraju svake analize, uvek moramo da se vraćamo ovom neminovnom zaključku: pribeći sili!

Ipak, činjenica da neki metod glasanja, neka procedura referendum, itd. nije ni blizu mogućnosti da nadoknadi obim i intenzitet revolucionarne svesti, ne bi trebalo da se interpretira kao dokaz protiv njihove relativne vrednosti. Od referendum, recimo, može biti određene koristi. U određenim slučajevima, pribeći njemu može biti najbolji izbor. U slučajevima koji su precizirani i jasni, ovaj metod je podesan za obuhvatanje mišljenja radnika.

Pored toga, revolucionarne sindikalne organizacije mogu da ga koriste ako se ukaže potreba (a ovo važi i za one koje, ne oslobodivši se potpuno od stega kapitalizma, traže intervenciju Države, tako i za one koje su otvoreno revolucionarne). I ovo je oduvek bio slučaj! Ni jedne ni druge nisu čekale pokušaj da se to zaokruži u sistem, niti da se to

provuče kao prateći proizvod direktne akcije.

Zbog toga je apsurdno tvrditi da je referendum protivan revolucionarnoj metodi – kao što je apsurdno tvrditi da je njen neizbežni dodatak. To je mehanizam za kvantitativno merenje i potpuno je nepodesan za kvalitativne procene. Zbog toga nije preporučljivo da se zavisi od njega kao od poluge pomoću koje je moguće iščupati kapitalističko društvo iz osnove. Čak i kada bi postao češći, njegova praksa ne bi mogla da zameni inicijativu i neophodnu energičnost koja je potrebna kada kucne čas ove ideje.¹[Autorove afirmativne teze o referendumu su pogrešne – za referendumom u okviru same radničke klase organizovane u revolucionarni pokret nema potrebe, budući da anarho-sindikalizam podrazumeva i izjašnjavanje svih pripadnika/ca pokreta o svakom pitanju, pa je zato posebno naglašavanje referenduma besmisleno tj. predstavlja pleonazam. Sa druge strane, referendum u okviru kapitalističkog društva, upravo kao i izbori, sračunat je na održanje samo kapitalističkog sistema, zbog čega ne postoji nikakva posebna vrednost referenduma za radničku klasu i za revolucionarni pokret (Prim. CLS)]

Zaista je nezrelo govoriti o referendumu kada je u pitanju revolucionarna akcija kao što je napad na Bastilju... Da se Garda nije pridružila narodu tog 14. jula 1789, da se svesna manjina nije odlučila za napad na tvrđavu... da je prvo pokušano da se referendumom odluči sudbina ovog užasnog zatvora, najverovatnije bi on i dalje dominirao ulazom u Antoine kvart...

Naša hipoteza u vezi pada Bastilje primenjiva je na sve revolucionarne događaje: stavite ih na test hipotetičkog referenduma i izvešćete slične zaključke.

Ne! Ne postoji lek zasnovan na izborima ili referendumu koji može da zameni pribegavanje revolucionarnoj sili. Ali ovde moramo da budemo vrlo precizni: takvo pribegavanje sili ne podrazumeva da mase spavaju. Naprotiv!

I ona je onoliko efektivnija, koliko su mase nadarenije prosvetljenijom svešću. Da bi napokon izbila i uspela ekonomska revolucija koju kapitalističko društvo nosi u sebi, i da bi se onemogućilo vraćanje unazad i divlja kontra-reakcija, oni koji rade na ovom velikom poduhvatu moraju da znaju šta i kako žele. Oni moraju biti svesni faktori, a ne vođeni impulsom! Sad, da ne bude nikakve zabune, brojčana snaga je sa revolucionarnog gledišta stvarno efikasna jedino ako je ispunjena inicijativom individua, njihovom spontanošću. Sama brojnost nije ništa više od mase neodlučnih koji mogu da se uporede sa gomilom nepokretne materije, to su žrtve impulsa koji dolaze spolja.

Stoga je jasno da direktna akcija, proglašavajući da je upotreba sile neizbežna, postavlja osnovu za uništenje vlasti sile i nasilja, sa ciljem da je zameni društvom zasnovanim na svesnosti i slobodnom dogovoru. I to upravo zbog toga što, u starom društvu autoritarnosti i eksploatacije, predstavlja popularizaciju kreativnih ideja koje oslobađaju ljudsko biće: razvoj individue, oplemenjivanje volje i naelektrisanje za akciju.

Tako dolazimo do zaključka da direktna akcija, pored toga što je saputnica društva, nosi u sebi vrednost kao moralno razvijanje, zbog toga što oplemenjuje i uzdiže one koje prožima, oslobađajući ih iz ludačke košulje pasivnosti i nagoneći ih da zrače snagom i lepotom.

Bibliografski podaci

Autor	Emil Puže
Naslov	Direktna akcija
Prevod	Miloš Milić
Izdavač	Centar za liberterske studije

Godina	2004.
--------	-------